

ERIKA LALÍKOVÁ:**Realita a filozofia na Slovensku. Ján Lajčiak, Gejza Vámoš a Svätopluk Štúr**

Bratislava: Vydavateľstvo IRIS 2010, 186 s.

Je zaujímavé, že systematický výskum dejín slovenskej filozofie sa začal až za socializmu. Bolo treba ukázať, že ako v celej kultúre, tak aj vo filozofii dejiny pracovali k nástupu marxizmu a komunizmu. Platilo to aj pre nás, a tak sa vo Filozofickom ústave Slovenskej akadémie vied zriadilo oddelenie systematického výskumu dejín slovenskej filozofie. Po viacerých kontroverziách s vonkajšími filozofickými ideológmi, ktorí na túto prácu dohliadali, vyšli okrem iného dva objemné zväzky z tohto odboru: *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku I* (1987) a *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí* (1998).

Napriek tomu však na mape dejín filozofie na Slovensku zostalo viac bielych alebo málo spracovaných miest: Spomínané *Dejiny* niektorých autorov nezaznamenali, prípadne im nevenovali väčšiu pozornosť. Tieto miesta sa pomaly zaplňajú a najnovším príspevkom k tomu je kniha Eriky Lalíkovej, prednášateľky dejín slovenskej filozofie na FiF UK v Bratislave, *Realita a filozofia na Slovensku: Ján Lajčiak, Gejza Vámoš a Svätopluk Štúr*. Nie sú to neznáme postavy z našich dejín filozofie. Vynárali sa však v iných súvislostiach a autorka má tiež svoj pohľad na ne a doplnky k starším textom. Ale nepíše len o týchto troch autoroch, naopak, má široký záber do nášho filozofického myslenia v prvej polovici 20. storočia, takej bohatej na prevratné udalosti, ktoré otriasali celou Európou. Bola bohatá aj na zvraty v našej filozofii a nečudo, že naši historici filozofie sa vracajú k nej častejšie než k iným obdobiam a autorom, predovšetkým ku Štúrovi.

Takže všetky tri postavy zasadzuje autorka do rámca pomerne bohatého filozofického diania, ktorého prehľad podáva v prvej kapitole práce. Tieto postavy, také rôznorodé a navzájom divergentné, ako hovorí autorka, sa však vynímali aj medzi množstvom autorov, ktorí sa tu vynárali aj vtedy, a preto sa autorka v ostatných kapitolách venuje len im.

Táto prvá kapitola práce je zaujímavá aj čímsi iným. Je písaná len skratkovito, charakterizuje filozofiu na Slovensku v spomenutom období celkom všeobecne, takmer len heslovito: evanjelický národný prúd, katolícky ľudácky prúd, katolícka filozofia, luteránska filozofia, masarykovci, hlasisticko-prúdistické hnutie, predstavitelia klasického pozitivizmu, literárni realisti, český pozitivizmus atď. Zaujímavé sú však poznámky k nej, pripojené na konci knihy. Sú bohaté na nový materiál, v našej filozofii ešte málo známy, a konkretizujú spomínané heslá. Mená ich autorov sú síce z dejín našej kultúry známe, ale ani zďaleka nielen ako filozofov – špecialistov. Takých sme v našej filozofii dlho nemali a v tomto období to ešte pokračovalo. Sú medzi nimi spisovatelia – národní buditeľia, ponajviac kňazi oboch hlavných vierovyznaní, lekári, právnici, literárni kritici a iní.

Tak sa to prejavuje aj v poznámkach k prvej kapitole Lalíkovej práce. Nejde tu vždy o filozofiu, ale často len o svetonázor. Bez toho by sa však bola naša filozofia miestami scvrkla na príležitostné filozofické poznámky.

Odozvu mali vtedy u nás, ako ukazuje autorka, klasický pozitivizmus, fenomenológia, voluntarizmus, iracionalizmus, pragmatizmus, existencializmus a iné smery.

Druhá tradícia, ktorá sa u nás udržala ešte aj v prvej polovici minulého storočia, bola náboženská. Ešte stále, tak ako aj v minulosti, sa filozofi delili na katolíkov a evanjelikov, čo sa odrážalo aj v ich myslení. Je to vidno už zo spomenutých heslovitých názvov jednotlivých prúdov u nás. Odhliadnuc od marxizmu, ktorý oba prúdy násilne umlčal, situácia sa zlepšila až po Novembri 89, odkedy sa popri náboženskej a teologizujúcej filozofii slobodne vyvíja aj sekulárna filozofia.

Kňazom a filozofom-nešpecialistom bol u nás aj Ján Lajčiak (1875 – 1918). Hoci mal doktorát z filozofie a filozofiu kládol na vrchol vedeckej evolúcie, osobitne sa žiadnej filozofickej disciplíne nevenoval. Najbližšie mal k filozofii histórie. Podstatné však uňho bolo to, že bol darvinovským evolucionistom, „najvýraznejším zástancom koncepcie evolúcie v našom prostredí“, ako sa dozvedáme (s. 32). To bol skutočne kopernikovský, buričský obrat v našej vtedajšej konzervatívnej, staromilskej, zatuchnutej duchovnej atmosfére. Lajčiakovi išlo predovšetkým o kultúru ako špecifický prejav vývoja človeka. Slovenskú kultúru sa snažil povzniesť, vnieť do povedomia národa jej vývojový moment, dať zmysel historickému daniu. Na Slovensku vtedy takmer nebola veda, stačilo náboženstvo so svojimi konzervatívnymi, modernou teológiou už vtedy prekonávanými názormi. U nás sa hlásalo len toľko, že Boh vedie dejiny, z čoho pramenil fatalizmus, tradicionalizmus, paternalizmus. Lajčiak pracoval pozitivistickými, protimetafyzickými metódami, vhodnými tam, kde sa rojčí a nechce vidieť holá realita, preto sa autorke zdá „oprávnené uvažovať o Lajčiakovi ako o prvom slovenskom pozitivistovi“ (s. 36). Pokladá ho však aj za prvého slovenského sociológa.

Pri hodnotení Lajčiaka sa autorka síce opiera aj o iných autorov, predovšetkým o E. Városovú, ktorá venovala Lajčiakovi niekoľko štúdií, dopĺňa ich však hojne vlastnými poznatkami a dokresľuje tak obraz o ňom. Myslím, že by bolo záslužné riešiť v budúcnosti aj čiastkové problémy okolo Lajčiaka, napríklad porovnať jeho názory na kultúru s názormi novotomistu Ladislava Hanusa, jeho mladšieho súčasníka, ktorý sa u nás pokladá za zakladateľa slovenskej kulturológie.

Ani Gejza Vámoš (1901 – 1956) nebol filozofom z povolania, ale lekárom a spisovateľom, hoci tiež mal doktorát z filozofie. Filozofoval však viac ako Lajčiak, a to od svojej dizertačnej práce *Princíp krutosti* (školský rok 1931/1932) a svojho prvého románu *Atómy Boha* (1928). Aj medicínu chcel mať, podľa jeho vlastných slov, ktoré cituje aj autorka, bezpodmienečne „vradenú do koľají filozofického myslenia“ (s. 50). Hlásil sa k tzv. biologickej filozofii. Hoci mal s Lajčiakom všeličo spoločné (napríklad biologické východisko), svetonázorovo a filozoficky stál takmer na opačnej strane. Aj jeho filozofické vzory boli iné: Nietzsche, Schopenhauer, Bergson a ďalší, najviac však Nietzsche. Už to prezrádza jeho stanovisko: pesimizmus, nihilizmus, naturalizmus, útoky na kresťanstvo, na náboženstvá vôbec, na kresťanskú morálku, na Boha ako zlomyseľného stvoriteľa nepodareného sveta a v ňom človeka-neduživca, ktorý o tomto svete a o sebe vie, ale nemôže si pomôcť, lebo jeho prírodnosť ho pevne drží v hrsti. Nietzsche vyhlásil, že bytiu sa možno pre jeho absurdnosť len smiať, a Vámoš si to akoby osvojil.

Na rozdiel od Lajčiaka nechcel pomáhať k lepšiemu životu, ba vo svojom pesimizme zašiel ešte ďalej ako sám Nietzsche, lebo kým ten ešte rozmyšľal o vystriedaní človeka nadčlovekom, Vámoš o ničom takom nehovoril, hoci vraj v budúcnosti ľudská čierna duša možno obelie. Doterajšieho človeka pokladal za najukrutnejšie zviera a seba samého za poločloveka.

Autorka vykresľuje Vámoša plasticky, sprevádza ho celým jeho dielom a vidí v ňom jedného z „prvých predstaviteľov modernej bioetiky“ (s. 70).

Najväčšiu pozornosť venuje autorka Svätoplukovi Štúrovi, už tradične pokladanému za prvého slovenského filozofa systematickej filozofie. Venoval sa totiž len filozofii a snažil sa o vypracovanie vlastného postoja, hoci tiež nie bez podpory vonkajších vzorov. Štúr priťahuje našich historikov filozofie nielen pre svoje názory, ale aj pre svoje životné osudy. Ako odchovanec a zástanca Masarykovej filozofie, propagátor československého bratstva, demokrat, ateista mal na domácej pôde rôznych nepriateľov a autorka ho stavia bok po boku s Patočkom, Tatarkom, Šimečkom. Za vojnového Slovenského štátu a po vojnového marxizmu sa utiahol do domáceho exilu a písal proti nemeckému nacizmu a Marxovmu komunizmu knihy, ktoré však mohli uzrieť svetlo sveta až po páde oboch týchto režimov. Bol teda takmer stálym disidentom. A písal z pozície „správnej štruktúry života“, ktorej kostru si osvojil od B. Croceho, no ktorú podľa neho ani jeden z týchto politických systémov nedodržal, lebo preexponoval len jednu jej zložku, kým Štúr ich chcel mať všetky v rovnováhe. Tvorili ju ekonómia, veda, umenie a mravnosť. Svoj názor prejavil najviac v knihe *Rozprava o živote* (vyšla až v roku 1946), podľa ktorej sme niektorí nazývali Štúra filozofom života. No autorka celkom oprávnené toto stanovisko problematizuje. Štúr nebol filozofom života, hoci sa k tejto filozofii hlásil, lebo chcel formovať život. To je však na filozofiu života málo. A Štúr bol racionalista, čo tiež nie je charakteristický znak filozofie života, ako autorka správne poznamenáva. Typickým, iracionalistickým a zhubným filozofom života bol podľa neho Nietzsche, na ktorého zviahol takmer všetku vinu za nemecký nacizmus a jeho snahu o svetovú nadvládu. Nebolo to tak, hoci nacisti si v Nietzsche našli materiál pre svoju ideológiu. Súhlasím teda s autorkou, že „Nietzsche nemohol byť a nebol zodpovedný za to, že si jeho myšlienky privlastnili nacisti“ (s. 107). Autorka veľmi správne poukazuje na to, že dnes sa dívame na Nietzscheho dielo celkom inak než za čias Štúrových, keď na Slovensku Nietzscheho odsudzovali aj viacerí iní. Nemal tu prívržencov a akési náznaky jeho pozitívneho hodnotenie nachádzame vtedy len u Ladislava Hanusa, čo je o to vzácnejšie, že bol teológom. Treba mať však pochopenie aj pre tieto dobové postoje. Bolo by iste veľmi zaujímavé čítať aspoň štúdiu o postoji k Nietzschemu u nás vo vojnovom období a za komunizmu. Moderný pohľad na Nietzscheho ako na prevratného postmetafyzického filozofa Štúra už nezasiahol a u nás sa poukazuje naň až dnes.

Knihu Eriky Lalíkovej pokladám za prínos k dejinám filozofie na Slovensku. Bola to ešte stále filozofia odkázaná na západné zdroje (za socializmu na východné), ale čím viac materiálu sa zozbiera, tým viac sa ukazujú aj pôvodné myšlienky. To sa autorke podarilo, lebo sa veľmi svedomito prehľadala v materiáloch a vyniesla na svetlo mnoho nového. Kniha je písaná sviežim štýlom, nie je to ťažkopádny traktát, ale takmer beletristické die-

lo, ktorého čítanie je miestami aj estetickým pôžitkom. Autorka sa nesnaží zakryť svoju subjektívnosť povinnou vedeckou objektívnosťou, ktorej niet, prejavuje ju, pýta sa publika alebo seba samej, predkladá svoje úvahy, pochybnosti o dobe, ľuďoch a odpovedá si sama alebo necháva prehovoriť druhých. Nie je vševediaca, nerieši všetko, čo nadhadzuje, polemizuje aj so sebou. Časom sa jej iste podarí zbaviť sa určitých nedostatkov, necitovať príliš veľa, nehľadieť na authority, hodnotiť samostatne, prenikať hlbšie do podstaty veci a prepracovať sa k odbornému odstupu od veci, k nadhľadu, ktorý nie je výsadou každého, kto sa niečím zapodieva. Má na to všetky predpoklady.

Teodor Münz

PhDr. Teodor Münz, CSc.
Na úvrati 37
821 04 Bratislava 2
SR
e-mail: teodor.munz@gmail.com

VLADÍMR BAKOŠ et al.:

Filozofické iniciatívy Igora Hrušovského

Bratislava: Filozofický ústav SAV 2009, 268 s., ISBN 978-80-969770-3-1

Posledná knižná publikácia V. Bakoša (1949 – 2009), vedeckého pracovníka Filozofického ústavu SAV, ktorej bol iniciátorom, zostavovateľom, editorom, ale najmä spoluautorom, je venovaná analýze celoživotných filozofických aktivít Igora Hrušovského.

Treba uviesť, že ide o významnú postavu, protagonistu inštitucionalizujúcej sa slovenskej filozofie, ktorej autor publikácie dlhodobo vo svojej profesionálnej činnosti venoval mimoriadnu pozornosť.

Považujeme ďalej za potrebné zdôrazniť skutočnosť, že V. Bakoš vo svojej bádateľskej činnosti, resp. orientácii nebol na Filozofickom ústave SAV – ktorého riaditeľom bol v rokoch 1946 – 1953 práve Igor Hrušovský – osamelým lezcom. Ako v tejto súvislosti uviedol T. Pichler vo svojom vystúpení na medzinárodnej vedeckej konferencii, konanej pri príležitosti 100. výročia narodenia I. Hrušovského: „... na Filozofickom ústave SAV sa dlhodobo venuje záujem výskumu slovenského filozofického myslenia a je pozoruhodné, že sa tejto oblasti venujú nielen bádatelia orientovaní na túto oblasť záujmu, ale aj špecialisti na iné filozofické disciplíny, ktorí sú vedení snahou reflektovať minulosť svojej disciplíny v slovenskom kontexte“ ([1], 17). Čiastočným výsledkom týchto longitudálnych (a naďalej pokračujúcich) aktivít, rámcovaných nadväzujúcimi grantovými projektmi, je i recenzovaná publikácia.

V tejto publikácii V. Bakoš venuje analýze diela I. Hrušovského priestor v troch z deviatich kapitol kolektívnej monografie a o ďalších šesť kapitol sa delia ďalší erudovaní slovenskí filozofi a logici a znalci jeho diela: J. Viceník, P. Cmorej, M. Zigo, V. Čer-